

ВИЗАНТИЙСКАТА РАНГОВА ЙЕРАРХИЯ ПРЕЗ IX–XI В.

Николай Кънев

THE BYZANTINE RANK HIERARCHY, 9TH – 11TH CENTURIES

Nikolay Kanev

Abstract: This article explore the Byzantine rank hierarchy of the period from 9th to 11th century in its classic form from the Middle byzantine period, i.e. – in the time before the reforms of Emperor Alexios I Komnenos. The author examine the various hierarchical pillars of the so-called **system of precedence** and he made a number of specific observations on the distinct rank levels in the hierarchy of honorary titles in Byzantium.

Key words: Byzantine rank hierarchy, system of precedence, honorary titles, office, Byzantium, rank levels.

Разглеждайки византийската рангова йерархия – както като цяло, така и конкретно – през разглеждания тук период, трябва да имаме предвид цялата сложност и обективно съществуваща многозначност на понятието само по себе си. Във Византия през IX–XI в. се наблюдават няколко отделни и относително самостоятелни официализирани йерархични системи. Всички те обаче се намират в определена степен на взаимнообвързаност помежду си и по този начин, в своята цялост формират една общоимперска йерархична конструкция, олицетворена от така наречената **система на дворцово предимство** на ранговете в империята. Тази цялостна по-обща конструкция всъщност представлява и византийският йерархичен модел от IX–XI в. и именно тя следва да бъде означавана като *византийската рангова йерархия* на класическия средновизантийски период преди реформите на Алексий I Комнин¹.

Двата стълба на византийската светска рангова йерархия през IX–XI в. са **йерархията на почетните титли** и **йерархията на длъжностите**. За византийците тези два вида йерархии, заедно с още една друга много важна йерархична конструкция, а именно – *църковната йерархия*, са трите основни стълба на хармоничното устройство на империята (а и на християнския свят като цяло) под егидата на ромейския василевс. Да припомним между впрочем, че погледнато през призмата на византийската имперска идеология, на ромейската империя и на християнския свят се е гледало като на теоретично съв-

---

¹ Множество са заглавията, които в една или друга степен засягат отделни аспекти на византийската рангова йерархия и системата на дворцово предимство през IX–XI в., както и изследванията, фокусиращи се върху институциите от средновизантийския период (като напр. **Bréhier, L.** 1970), но сравнително малък е броят на тези, които имат за цел цялостното изследване на византийския йерархичен модел през периода. Вж. най-вече: **Oikonomidus, N.** 1972; също: **Bury, J. B.** 1911; **Кънев, Н.** 2009, с. 142 – 163.

падащи понятия, от което произтичал не само постулатът за универсалните измерения на византийската императорска власт, но и аксиоматичното разбиране за универсалния характер на византийската рангова йерархия.

Византийското разбиране за йерархията изключва напълно възможността две или повече позиции да имат еднаква йерархична тежест (и респективно – две или повече лица да имат еднакво по значение място в имперската йерархия). В същото време за ромеите смисълът и съдържанието на самата йерархия са неразривно свързани и произтичащи от личността на императора, който по Божия промисъл стои начело на земния свят, който пък от своя страна би могъл да бъде хармоничен само ако е като огледално копие на небесния свят. От тази гледна точка нищо не би могло по-добре да символизира и едновременно с това – да изразява – универсалната християнска йерархия на ромейската империя от подредбата на византийските сановници в дворцовия церемониал и най-вече – от реда на повикването им по време на императорските приеми. Конкретното реализиране на този принцип става чрез отчитането едновременно и на значението на носената почетна титла, и на служебното положение на всеки един византийски сановник, чрез което се определяло и точното място на последния в *системата на рангово предимство*, т.е. в **цялостната конструкция на общоимперската рангова йерархия**, а оттам – и мястото му при дворцовите приеми, празници и банкети [*Oikonomidès*, N. 1972, p. 22–23].

От йерархията на длъжностите и йерархията на титлите по-важната за византийците е втората, тъй като именно почетните титли указват персоналната йерархична връзка на носителите им със сакралната и надйерархична особа на василевса, осъществена на Земята по модела на небесната йерархична подредба спрямо Вседържителя Господ Бог. Докато йерархията на титлите е строго персонална (не случайно титлите са пожизнени), то йерархията на длъжностите указва единствено функционална значимост и всеки един служебен ранг е давал на съответния византийски функционер временна и всъщност неперсонална стойност, произтичаща не от собствено йерархичната позиция на личността спрямо императора, а единствено от изпълняваните като служител задължения към особата на василевса. Следователно тази временна и по същество чисто функционална значимост на длъжностното лице е можела да изчезне във всеки един момент с прехвърлянето на длъжността към друго лице².

Почетните титулни отличия заемат изключително важно място в социално-политическата структура на Византия и в идеологическата постройка на модела на ромейската супремация над ойкуменето, начело на което от Бога е поставен василевсът в Константинопол. Йерархията на титлите във Византия достига наистина забележително развитие през IX–XI в. Целта на тази спе-

---

² Цялостен обзор на служебните рангове през разглеждания период като част от системата на предимство във Византия вж. у *Oikonomidès*, N. 1972, p. 302–348. За византийските служебни рангове и длъжности и за византийската служебна йерархия като цяло вж. също така и *Bury, J. B.* 1911, pp. 36–119.

цифична йерархична схема на почетните отличия, при които акцентът пада върху личността, а не върху функционалните характеристики, е да илюстрира, но и в същото време – в не по-малка степен – и да институционализира персоналната значимост на съответните лица и тяхната, съществуваща поне в теоретичен план, пряка и по-особена лична връзка със суверена на християнското ойкумене – ромейския василевс. По тази причина йерархията на титлите е следвало в най-чист и най-цялостен вид да отразява на земята модела на небесната ангелска йерархия и в този смисъл най-пълно да олицетворява универсалната хармония на единствената, универсална и богоизбрана ромео-християнска империя. Според византийците, както в небесата ангелската йерархия на чиновете се е съотнасяла към Господ Бог – Създател и Вседържител на вселената, по същия начин на земята се е съотнасяла и йерархията на титлите към земния богопоставен и боговдъхновен вседържител.

От тази гледна точка почетната йерархия на титлите е едновременно и византийска, но и в същото време универсална, тъй като възприемането на нейната същност е почивало на разбирането за неотделимото припокриване на империята и *ойкуменето*. Това обяснява и даването на византийски почетни титли на чужденци, включително и на суверенни владетели. В тези случаи отново е ставало въпрос за включването на удостоените с византийските титулни отличия лица в персоналната йерархична подредба на *ойкуменето*, за точното им “наместване” в небесноподобния земен *таксис* и за тяхната лична позиция и за личната им връзка с василевса като върховен повелител на цивилизования християнски свят. В този смисъл самото даване на византийска титла на чуждестранен владетел или принц е един вид “личен акт” без юридически фиксирани последици за държавата или за династията на удостоения с титлата владетел. То указва една персонална, а не междудържавна връзка и зависимост и в никакъв случай няма пряко отношение към статута на съответното държавно-политическо формиране [Кънев, Н. 2009, с. 151–153; Кънев, Н. 2007 а, с. 67–68]. От гледна точка на схващането за световната хармония и установения от Бога земен таксис обаче, йерархичната и универсална подредба според почетните титли е по-важна от каквато и да е междудържавна владетелска йерархия, тъй като последната е само някакво временно фиксирано положение, което не се корени в земния таксис като вярно копие на небесното Божие царство и съответно неговото съществуване изначално не се санкционира от божественото устройство на ойкуменето, още повече, че самото ойкумене принципно би следвало един ден да бъде окончателно, изцяло и завинаги обединено под пряката власт на християнския василевс в Константинопол като единствен земен Божи наместник и поставленик.

В *йерархията на византийските почетни титли* могат да бъдат обособени четири рангови групи – висши, първоразредни, второразредни и нисши титли. Освен това византийските титли се подразделят типологично и на титли, предназначени за *евнуси*, и на титли, предназначени за *неевнуси*, т.е. за тъй наречените „*брадати*”. Съществува и още едно друго типологично разделение

на титлите – на такива, които са свързани със съсловието на синклитиците (т.е. сенаторското съсловие), и съответно – свързани с военното съсловие³.

Групата на **висшите титли** включва тези почетни титли, които могат да се носят само от членове или най-близки родственици на императорското семейство, поради което тя може да бъде означена и като **група на царските титли**⁴. Към началото на разглеждания период те са три – на първо място **кесар**, на второ – **новелисим** и на трето – **куропалат** [Кънев, Н. 2007 б, с. 81–82]. По принцип тези титли не могат да се съвместяват с други и в отсъствието на съимператор, особено през първата половина на периода, носят известни презумптивни права по отношение на престолонаследията, поради което те рядко имат повече от един носител в едно и също време, макар че последното съвсем не е задължително. Всяка от тези титли се придружава от наистина внушителна държавна пожизнена рента, която например за кесаря е достигала до 128 литри злато годишно (т.е. над 9200 номизми!).

При управлението на император Теофил (829–842) към групата на царските титли се добавя още една – тази на **патрикия-зостии**, която е и единствената собствено дамска титла във византийската титулна йерархия. Въпросната титла, която не можела да се носи от две или повече лица едновременно, е създадена специално за тъщата на императора и в следващите два века нейните носителки по презумпция трябвало да са родственички или сроднички на василевса.

Висшите титли във Византия през IX–XI в. имат определени общи характеристики и образуват най-издигната група в рамките на титулната рангова йерархия от епохата. Всички титли от тази група са запазени по принцип само за членове и най-близки родственици на императорската фамилия и поне до средата на XI в. се дават изключително рядко. Притежателите им се ползват от изключителната привилегия да споделят трапезата на ромейския василевс и да имат достъп до личността му. Тези титли, включително и **патрикия-зостии**, принадлежат изцяло към йерархията за “брадати” и до 40-те г. на XI в. се счита за абсолютно недопустимо даването им на евнуси. Всички те принципно са единични почетни достойнства и преди 2-та пол. на XI в. рядко се допуска да имат повече от един носител едновременно. Поради високия им йерархичен статут не предполагат съвместяване с други титли, за разлика от другите титулни достойнства в йерархията на Византия, а единично изключение от това правило може да бъде наблюдавано единствено при титлата **куропалат**.

По същата причина, до средата на XI в., тези титли обичайно не предполагат и съвместяване с административни или дворцови длъжности. Тяхната

---

³ Вж. Кънев, Н. 2007 б, с. 27–29. За важната роля на евнусите и обособеното им място в йерархията на средновизантийския период вж. напр. Guiland, R. 1943, p. 197–238. За подразделянето на византийските титли на такива, предназначени за членовете на синклита, и съответно – предназначени за военното съсловие, което е ясно засвидетелствано още в Клеторологиона на Филотей, вж. Oikonomidus, N. 1972, p. 86–87, 98–99; а също и Burg, J. B. 1911, pp. 22–23.

⁴ За групата на висшите титли вж. Кънев, Н. 2007 б, с. 105–184.

девалвация започва значително по-късно отколкото при другите византийски титли. Като цяло, с изключение на патрикия-зости, висшите титли преживяват края на йерархичната система на рангово предимство от разглеждания период и макар и с доста по-различен статут, оцеляват и в йерархията от епохата на Комнините.

Втората група титли е групата на първоразредните титли. Първоразредните титли формират групата от най-високите титулни отличия, които са достъпни за лица, непринадлежащи към императорската фамилия [Кънев, Н. 2007 б, с. 185–315]. Това са титлите, носени от най-високопоставения елит на империята и имащи изключителен престиж, тежест и социална привлекателност през почти целия разглеждан период. Въсщност към началото на средновизантийската епоха възможно най-високата достъпна титла е тази на *патрикий*. Тя и всички по-късно възникнали и по-високи от нея титулни достойнства, които не са част от групата на висшите титли, принципно запазени само за членове и родственици на императорската фамилия, образуват диапазона на първоразредните титулни рангове във Византия. Дълго време положението на най-висока достъпна титла, стояща начело на тази група, има титлата *магистър*. През 60-те г. на X в. тя е изместена от новосъздадената титла *проедър*, но с оглед на факта, че последната е предназначена за евнуси, титлата *магистър* остава максималното допустимо ниво в ранговото израстване за „брадати“ чак до средата на XI в.

До началото на 40-те години на XI в. стриктно се спазва разделението между титулната йерархия на „брадатите“ и тази на евнусите и съответно това намира отражение и в групата на първоразредните титли. От последните достъпни за евнуси са *проедър*, *вестарх*, *вест* и *патрикий*, а за „брадати“ – *магистър*, *вест*, *антипат* и *патрикий*. Още преди средата на XI в. въпросното разделение отпада, а малко по-късно се появяват и производните титли, образувани чрез префикса „*прото-*“. Това е преди всичко следствие на засилените процеси на девалвация на титулните достойнства през XI в., което, след третата четвърт на века, довежда до силното им обезценяване и загуба на престиж [Кънев, Н. 2007, с. 185; Kanev, N. 2011, pp. 110–111; Cheynet, J.-Cl. 1983, p. 453–477]. Титлите от тази група не преживяват трансформирането на ранговата йерархия при Алексий I Комнин и изчезват в по-голямата си част още през първите десетилетия на XII в. Единствено достойнствата на *проедъра* и *прото-проедъра* съществуват до средата на дванадесетото столетие.

Третата йерархична титулна група е групата на второразредните титли. В края на IX в. тя включва (в низходящ порядък) титлите *препозит* (достъпна само за евнуси), *протоспатарий* (достъпна както за „брадати“, така и за евнуси), *примикирий*, *остиарий* и *спатарокувикуларий* (и трите титли са запазени само за евнуси), *спатарокандидат* и *дисипат* (и двете титли са достъпни само за „брадати“), *кувикуларий* (запазена само за евнуси) и *ипат* (достъпна само за „брадати“). Това е най-масовата йерархична група, като голяма част от носителите на титлите от тази група са лица, особено

през IX–X в., същевременно заемат основните дворцови, административни и военни служби както в провинцията, така и в столицата. Разбира се, най-важните служебни постове все пак са били заемани най-вече от носители на първоразредни титли, но е факт, че например чак до началото на XI в. е било напълно възможно дори такива длъжности като стратег на тема или логотет на някое от централните ведомства да се изпълняват от лица, имащи титлата *протоспатарий*.

Четвъртата йерархична група от титли е тази на нисшите титли. Тя включва в низходящ ред титлите *стратор*, *кандидат*, *императорски мандатор*, *ниписитарий*, *веститор*, *силенциарий* и на дъното ѝ – *апо епархон* и *стратилат*. Прави впечатление, че от тези титли единствено *ниписитарий* е предназначена за евнуси.

В пряка връзка с важността на титлите за византийците е и съществуването на един особено характерен за разглеждания период феномен, а именно – силното разпространение на практиката да се съвместяват няколко различни титли от едно и също лице. Във Византия удостояването с по-висока титла по принцип не влече задължително след себе си загубата на притежаваните до този момент рангови отличия и свързаните с тях преимущества и облаги както във финансово отношение, така и по отношение на съответните привилегии, които те осигуряват в рамките на *системата на дворцово предимство*. Така едно и също лице е можело да акумулира едновременно няколко титулни достойнства, което в редица случаи се е отразявало на мястото му в подредбата по предимство в дворцовия церемониал, както и да получава сбора от сумата на годишните плащания, полагащи се на всяка от носените титли под формата на рога (*рѳа*), т.е. на рента.

В същото време акумулирането на титли не е всеобхватно действащ принцип и в това отношение са налице редица ограничения. На първо място, титлите, които по своя генезис са директно свързани с императорската, а именно – *кесар* и *новелисим* – също не са подлежали, поне през средновизантийския период, на съчетаване с други рангови титли. Нито на византийските оловни печати, нито в наративните извори, нито в познатите досега документи от епохата няма отбелязано съчетаването на достойнството на *кесар* или *новелисим* с каквато и да е друга титла. Явно титулните отличия, които в очите на византийците в определена степен са свързани по своя произход и ранг с императорските власт и достойнство и съответно стоят начело на йерархията, именно поради извънмерната си йерархична издигнатост и отблясъка на императорската сакралност, който носят, остават извън (или дори по-скоро над) правилото за акумулиране на титли и тяхното съвместяване е било недопустимо по същите причини, поради които е било недопустимо и съчетаването на самия императорски ранг с който и да е друг ранг. В общи линии това се отнася и до другите две висши титли от ранговия разред, принципно запазен само за членове и близки родственици на императорското семейство – *куропалат* и *патрикия-зост*, макар че те имат различен произход от достойнствата на кесаря и новелисима. *Патрикия-зост*,

бидейки единствената титла, предназначена за жени, просто не би могла да се вмести в правилото да се акумулират почетните рангови достойнства, тъй като няма други собствено “дамски” титли, с които да се съчетае. Съчетаването на *куропалат* с други титли е можело да стане само по изключение, но все пак са познати случаи, когато носители на това висше рангово отличие са притежавали и други, по-ниски почетни титли – например братът на император Никифор II Фока Лъв, който е едновременно *куропалат* и *магистър* [**Jean Skylitzis, Empereurs...**, p. 211; **Лев Диакон, История...**, с. 29].

Акумулирането от едно лице на няколко почетни отличия едновременно е напълно допустимо и дори е обичайна практика в рамките на групите на *първоразредните* и на *второразредните титли*, но изглежда, че това не е било валидно при *нисшите титли*.

Анализът на наличните извори от епохата и най-вече – на сфрагистичния материал от IX–XI в. показва, че в действителност има редица допълнителни ограничения по отношение на акумулирането на титлите, освен посочените по-горе. Така например, през IX–X в. за титлата *куропалат* е допустимо съвместяване само с титлата *магистър*, за разлика от предходните столетия, когато е било допустимо един *куропалат* да акумулира и евентуално притежаваната преди това от него титла *патрикий*. Изглежда, че ограниченията по отношение на достойнството на *куропалат* са като цяло валидни и за появилите се по-късно рангове на *проедър* и *протопроедър*, тъй като обичайно тези две титли фигурират самостоятелно, без да се съчетават с други.

Също така, при *първоразредните титли* (с направените уговорки по отношение на *проедър* и *протопроедър*) допустимо се явява акумулирането на по-ниски титли само в рамките на същата рангова група, а извън нея – единствено на най-високите второразредни титли – *протоспатарий* за „брадатите“ и *препозит*, *протоспатарий* и *примикирий* – за евнусите. Патрикийите от групата на „брадатите“, макар и рядко – по-скоро по изключение – са можели освен това да акумулират и титлите *дисипат* и *ипат*.

Следва да се изтъкне също, че титлите, образувани чрез прибавянето на префикса „*прото-*“ към вече съществуващо титулно отличие, по правило не могат да се съчетават с тази титла, от която произлизат. Това може би е свързано с традицията на първоначалното им възприемане като първи в рамките на същото рангово ниво. Съчетаването им обаче с останалите титли, според вече посочените дотук правила, е напълно допустимо.

Приблизително до 40-те години на XI в. е абсолютно недопустимо едновременното акумулиране на титли от йерархията за „брадати“ и на такива от йерархията за евнуси.

Вече бе посочено, че една от причините за традиционното съвместяване на няколко титулни отличия във Византия е възможността за акумулиране на облагите, които те носят. Характерна особеност на византийските титли от тази епоха е, че въпреки че принципно не са обвързани с изпълнението на служебни функции, те дават на носителя си правото на фиксиран доход под

формата на годишна рента за сметка на държавното съкровище, наречена рога (ροῦα). В някои случаи обаче придобиването на почетна титла не води до получаване на ροῦα. Такива са случаите, когато титлата не е дадена от василевса на дадено лице заради заслуги или като проява на императорско благоволение, а е придобита срещу заплащане и получателят ѝ е платил само сумата, представляваща цената на самата титла, но не и тази, необходима за отпускането на съответната рога. Не винаги титлата се е придружавала от ροῦα и когато с нея са удостоявани чужди князе или аристократи. Престижът на византийските титулни отличия, както в самата империя, така и в страните, намиращи се в сферата на византийското културно и политическо влияние, обикновено е достатъчно голям, така че титлите често са представлявали желана и ценна сама по себе си придобивка, дори и без да бъдат задължително съчетани с финансовата облага от получаването на рогата.

Рогата, придружаваща всяка една от титлите, е със строго фиксиран размер. По всяка вероятност този размер остава в общи линии непроменен през почти целия разглеждан период. Например рогата на носителя на достойнството на протоспатарий през разглеждания период е в размер на една литра, т.е. на 72 номизми годишно, а на магистър – цели 16 литри, т.е. 1152 номизми [вж. **Cheyne, J.-Cl.** 1983, р. 469; **Кънев, Н.** 2007 б, с. 61; **Кънев, Н.** 2013, с. 235–236, бел. 23]. Всъщност рогата през разглеждания период в много голяма степен осигурявала финансовото благосъстояние на византийските титлоносци, бидейки често техен основен и дори единствен източник на гарантирани приходи и с оглед на това – важен инструмент за влияние в ръцете на василевса. От друга страна, броят на носителите на титли съвсем не е за подценяване, още повече, че той нараствал непрекъснато, особено през XI в., а и като се има предвид, че с *roga* са придружени и редица длъжности в централното и провинциалното управление, като например част от стратегите, това означава, че ежегодно изплащаните суми под формата на ροῦα са едно от основните разходни пера в бюджета на империята.

Въпреки че титлите във Византия са били възприемани като пожизнени лични почетни отличия, които, както утвърждава в края на IX в. Филотей, са небесно благоволение и са давани от императорите с божие одобрение в определени тържествени дни и следователно легално те не са могли да бъдат обект на покупко-продажба под каквато и да е форма, много често реалността е била различна. На практика титлите, подобно и на длъжностите в империята, съвсем не рядко, особено през XI в., са се търгували – било в пряко нарушение на съществуващите законови норми, било чрез заобикалянето на последните. Както отбелязва и френският историк Пол Льомерл, “византийската история изобилства от редуващи се свидетелства за практиката да се купуват длъжности и титли, било със или без заплата или пенсия, както и за недопустимостта на тази практика” [**Lemerle, P.** 1967, р. 77]. Въпросната практика за фактическа продажба и купуване на титли е касаела обаче единствено титулните достойнства от средните и ниските ешелони на йерархията и максимално високата

йерархична позиция, до която достига тази търговия, е тази на *протоспатарий*. В някои случаи тя е санкционирана на най-високо ниво и дори в определени периоди е имало фиксирани тарифи за цената, която е коствала дадена титла, като последната е можела да бъде закупена със съответната *рога* към нея или без такава. Нерядко василевсите са си затваряли очите пред тази практика, а понякога те самите са я толерирали и дори пряко са се облагодетелствали от нея.

Факт е обаче, че тази практика никога не е касала висшите и първоразредните византийски титли. Те остават незасегнати от нея, а самото придобиване на такава титла по този начин я е правело незаконна и невалидна и е можело да има тежки последици за незаконния си носител. Най-висшите титулни отличия са били запазени по принцип само за членове и преки сродници на императорската фамилия, а първоразредните титли са били предназначени само за най-високопоставената прослойка на аристократическия и служебен елит на Византия и даването им е било белег на особената милост и благоволение от страна на василевса. Кръгът и броят на носителите на тези титулни рангови достойнства в крайна сметка винаги е бил сравнително ограничен, следователно придобиването чрез покупка на титла от най-високите ешелони на йерархията не е можело да остане незабелязано и респективно ненаказано.

Принципното изключване на висшите и първоразредните титли от фактически съществуващата продажба на имперски рангове потвърждава констатацията, че тези титли са реален и достатъчно обективен критерий за ролята и важността на техните притежатели и за принадлежността на последните към най-висшите прослойки на аристократическия, дворцов и управленски елит на ромейската държава.

* * *

Своя най-разгърнат вид византийската рангова йерархия достига през XI в. В същото време, от 30-те г. на XI в. насетне тя постепенно, но видимо, натрупва и значителен “девалвационен потенциал”⁵. От времето на Дуките насетне процесът на девалвация се реализира във все по-ускорени темпове, достигайки критични за системата нива при Михаил VII Дука и Никифор III Вотаниат. Още при Михаил V Калафат и особено при Константин IX Мономах са налице непремерени и широкообхватни раздавания на почетни титли, които в твърде кратки срокове водят до силна девалвация на редица титулни достойнства, както и на самата система на византийската рангова йерархия като цяло. Те междувпрочем са и един от най-ярките симптоми на дълбоката криза, обхванала империята през XI в. Иначе благосклонно настроеният към Константин Мономах Михаил Псел с неприкрито възмущение съобщава, че императорът е премахнал правилата относно йерархията на ранговете, променил

---

⁵ За ускорения процес на девалвация на византийската титулна йерархия през XI в. вж. напр. **Oikonomidès, N.** 1976, p. 125–152; **Cheyne, J.-Cl.** 1983, p. 468–477; **Кънев, Н.** 2007 б, с. 91–94.

нейния обичаен ред и открил достъпа до титлите и почетите дори и за лицата от нисък произход, като “включил в синклита едва ли не цялата сбирщина от пазара; нещо повече, той дарил тези милости не на някои отделни лица, а с един указ издигнал всички вкупом ...” [Michel Psellos, *Chronographie...*, p. 132]. Очертаната по-горе тенденция продължава и през следващите десетилетия, достигайки кулминацията си през 70-те и началото на 80-те г. на XI в. [Oikonomides, N. 1976, p. 126]

Още към края на 50-те г. на XI в. се достига, така да се каже, определен таван на насищане на възможностите на системата на почетната рангова йерархия с оглед на съществуващите към този момент достъпни титли и се появява нуждата от нови междинни и по-високи титулни рангови нива. Това обуславя и появата на титлите (разбира се, ако не броим отдавна съществуващата *прото-спатарий*), които включват префикса “прото-“ и са производни на други рангови титли – първоначално *протопроедър*, *протовестарх* и *протовест*, а към края на 70-те и началото на 80-те години – и *протокуропалат*, *протоновелисим* и *протоантипат*.

При Константин IX Мономах за пръв път се среща и титлата *севаст* (σεβαστός) и по-точно – нейната “дамска” форма – *севаста* (σεβαστή). Според авторитетни византинисти, като напр. Н. Икономидис, титлата *севаст* е въведена при този император и това е най-значителното нововъведение в ранговата йерархия на Византия през XI в. преди реформирането ѝ от Алексий I Комнин. Названието *севаст* (в превод “свещен”) всъщност е византийската форма на римската императорска титла *август*. До този момент σεβαστός и σεβαστή съществуват единствено като императорски епитети и част от титулатурата, отнасящи се съответно към василевса и към августата. Първите два случая на назоваване на лица извън императорската двойка като севастии се отнасят последователно до двете фаворитки на Константин IX Мономах – Мария Склирина и по-късно за нейната аланска приемница като метреса на василевса през втората половина от царуването му. И в двата случая чрез назоваването на фаворитките си като севастии Константин IX се стреми в известна степен да ги приравни към легитимните императрици Зоя и Теодора или поне да ги приближи максимално по статут до тях. Макар Псел да твърди в своята Хронография, че новата титла *севаста* е създадена при Константин IX Мономах за Мария Склирина, не би могло да се приеме за сигурно, че тази нова титла не е единствено наименоване с титул на августа на лице, което не е коронясано за ромейска императрица (т.е. да е опит за фактическото придобиване на статута на *августа* от жена, която не е императрица нито по рождение, нито по брак и следователно *de iure* не може да е такава) и в този смисъл не е нелогично да се предположи, че въпросната нова титла не е била включена в йерархията на титлите от средата на XI в. Възможно е следващите удостоявания с достойнството на севаст преди реформирането на ранговата йерархия при Алексий I Комнин, т.е. преди 1081 г. – на Константин Керуларий към края на управлението на Михаил VII Дука [Oikonomides, N. 1976, p. 126]

et notes 6 et 7; **Guilland, R.** 1967, I, p. 575; **Oikonomides, N.** 1963, p. 119–120] и на Алексий и Исак Комнини (а може би също и на Филарет Врахамий) – при Никифор III Вотаниат [**Zacos, G., Veglery, A.** 1972, nos. 2701 bis, 2707, 2707 bis; **Laurent, V.** 1962, p. 119, както и **Oikonomides, N.** 1976, p. 126 et note 7] – отново да не са свързани с получаването на севаст като конкретна висша титла от йерархията на $\alpha\acute{\xi}\iota\alpha\iota \delta\iota\alpha \beta\rho\alpha\beta\epsilon\acute{\iota}\omega\nu$, в каквата тя вероятно се превръща едва след 1081 г., а да са имали функцията да подчертаят високото и почетно положение на носителите си и близостта им до василевса, внушавайки в някаква степен за императорско достойнство на назованите като севасты, но без реален юридически статут и прерогативи.

Разбира се, не може да се изключи и възможността *севаст* да съществува като конкретна титла в прекия смисъл на това понятие и преди управлението на Алексий I. В този случай обаче без отговор, поне на настоящия етап, остават въпросите защо това не е отразено подобаващо в изворите и къде точно в йерархията на титлите се разполага рангът на севаста – може би след кесар и над новелисим, поне ако следваме логиката на йерархичното положение на титлата след 1081 г. С оглед на състоянието на изворовата база, всякакви по-детайлни заключения за отличието на *севаст*, неговия фактически и юридически статут и мястото му във византийската рангова йерархия преди времето на Алексий I Комнин, със сигурност биха били напълно хипотетични. В крайна сметка не бива да се забравя, че титлата *севаст* се свързва с йерархията от епохата на Комнините, а не с тази от разглеждания период.

Несъмнено е обаче, че засиленият процес на девалвация на византийските титли през по-голямата част от XI в., който в края на третата четвърт на века вече очевидно не може да бъде компенсиран чрез създаването на нови титли в рамките на съществуващата йерархична конструкция, е една от двете⁶ основни причини за реформирането на ранговата йерархия от император Алексий I Комнин и за заменянето на съществуващия модел с нов.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

Лев Диакон, История... – Лев Диакон. История. Под ред. Г. Г. Литаврина. Москва, 1988. [Lev Diakon. Istorija. Pod red. G. G. Litavrina. Moskva, 1988].

Jean Skylitzus, Empereurs... – Jean Skylitzus Empereurs de Constantinople. Texte traduit par Bernard Flusin et annoté par Jean-Claude Cheynet. Paris, 2003.

Michel Psellos, Chronographie... – Michel Psellos Chronographie, ed. E. Renauld, vol. I, Paris, 1926.

---

⁶ Другата, разбира се, е от финансов характер и е свързана с невъзможността империята да покрива огромния обем от финансови средства, какъвто представлява сумата от хилядите годишни ренти, които Византия е трябвало ежегодно да изплаща на своите титлоносци.

Изследвания

Кънев, Н. 2007 а – Н. Кънев. Кесарската титла на Тервел: За значението на кесарската титла на българския владетел Тервел. – В: Историкии, т. 2. Шумен, 2007. [N. Kanev. Kesarската titla na Tervel: Za znachenieto na kesarskata titla na balgarskia vladetel Tervel – V: Istorikii, t. 2, Shumen, 2007.]

Кънев, Н. 2007 б – Н. Кънев. Титли и рангова йерархия във Византия през IX – XI в. (по данните на сфрагистиката). Докторска дисертация. София, 2007. [N. Kanev. Titli i rangova yerarhia vav Vizantia prez IX–XI v. (po dannite na sfragistikata). Doktorska disertatsia. Sofia, 2007.]

Кънев, Н. 2009 – Н. Кънев. Византийският йерархичен модел: Византийският йерархичен модел от IX – XI в. (Общ вид на системата на средновизантийската рангова йерархия и видове йерархии във Византия през IX–XI в.) – В: Античная древность и средние века, вып. 39. Екатеринбург, 2009, 142–163. [N. Kanev. Vizantiyskiyat yerarhichen model: Vizantiyskiyat yerarhichen model ot IX–XI v. (Obsht vid na sistemata na sredno-vizantiyskata rangova yerarhia i vidove yerarhii vav Vizantia prez IX–XI v.) – V: Antichnaya drevnosty i srednie veka, vyp. 39. Ekaterinburg, 2009, 142–163.]

Кънев, Н. 2013 – Н. Кънев. Византинобългарски студии, Велико Търново, 2013. [N. Kanev. Vizantinobalgarski studii. Veliko Tarnovo, 2013.]

Bréhier, L. 1970 – L. Bréhier. Le monde byzantin, II : Les institutions de l'empire byzantin, Paris, 1970.

Bury, J. B. 1911 – J. B. Bury. The Imperial Administrative System in the Ninth Century, with a revised text of the Kletorologion of Philotheos. – The British Academy Supplemental Papers, I. London, 1911.

Cheynet, J.-Cl. 1983 – J.-Cl. Cheynet. Dévaluation des dignités et dévaluation monétaire dans la seconde moitié du XIe s. – Byzantion, 53, 1983, 453–477.

Guilland, R. 1943 – R. Guilland. Les Eunuques dans l'Empire byzantin : Étude de titulature et de prosopographie byzantines, Études Byzantines, vol. I, 1943, 197–238 (= **Guilland, R.** 1967, I, 165–197).

Guilland, R. 1967 – R. Guilland. Recherches sur les institutions Byzantines, I–II. Berlin – Amsterdam, 1967.

Laurent, V. 1962 – V. Laurent, V. Les sceaux byzantins du Médailleur Vatican. Citta del Vaticano, 1962.

Lemerle, P. 1967 – P. Lemerle. Roga et rente d'état aux Xe – XIe siècles. – REB, 25, 1967, 77–100.

Kanev, N. 2011 – N. Kanev. The Contribution of Sigillography in Elucidating the Devaluation of the Byzantine honorific Titles in the Hierarchy of the so-called System of Precedence in the Mid-Byzantine Period (turn of the VIIIth/IXth – turn of the XI/XIIth centuries). – In: Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia, 22–27 august 2011. Sofia, 2011, 110–111.

Oikonomidès, N. 1963 – N. Oikonomidès. Le serment de l'impératrice Eudocie (1067). Un épisode de l'histoire dynastique de Byzance. – REB, 21, 1963, 101–128.

Oikonomidès, N. 1972 – N. Oikonomidès. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Introduction, texte, traduction et commentaire. Paris, 1972.

Oikonomidès, N. 1976 – N. Oikonomidès. L'évolution de l'organisation administrative de l'empire byzantine au XIe siècle (1025 – 1118). – Travaux et Mémoires (Paris), 6, 1976, 125–152.

Zacos, G., Veglery, A. 1972 – G. Zacos, A. Veglery. Byzantine lead seals. Vol. 1, part 3. Basel, 1972.